

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 342.721-055.2

С. І. Богаченко
аспірант

Національної академії управління

ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНАХ ВЛАДИ УКРАЇНИ

Актуальність теми. Протягом розвитку державності останніх десятиліть масштаби збитків від корупційних злочинів в центральних органах влади обчислюються мільярдами гривень. Рівень поширення корупції в структурах державної влади і правоохоронних органах, а також у приватному секторі, підвищується з кожним днем і для багатьох країн становить загрозу національній безпеці, завдаючи значної шкоди соціальному та економічному розвитку. Очевидно, що проблема визначення факторів соціальної зумовленості злочинів корупційної спрямованості у центральних органах влади є актуальною і вимагає подальшої наукової розробки.

Стан наукової розробки проблеми. Вивчення корупції у органах влади та причин її походження, а також способів боротьби з нею присвячено безліч наукових праць при цьому не тільки в галузі кримінології та кримінального права, а й у сфері інших галузей права. Проблеми походження, виявлення і визначення корупції розглянуті в працях А. А. Венедіктова, Ю.Є. Венедіктової, Д.Г. Михайленко, О.В. Онуфрієнко, І.В. Ясін та багатьох інших. Однак проблематиці систематизації факторів соціальної зумовленості злочинів корупційної спрямованості присвячено незначна кількість наукових праць. Слід зазначити, що цей аспект розглядається вченими тільки побічно, найчастіше в контексті більш широкого дослідження явища корупції.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є дослідження систематизації факторів соціальної зумовленості злочинів корупційної спрямованості у центральних органах виконавчої влади, завданням статті є характеристика даних факторів.

Основний матеріал. Соціальна зумовленість кримінально-правового регулювання протидії корупції в Україні є важливим питанням, вивчення якого надає можливість правильно визначити критерії такої диференціації, які б відповідали існуючим типам та сферам корупції. У правовій системі України хоча й із запізненням, проте реалі-

зована ідея диференціації правового регулювання протидії корупції залежно від того, до якої сфери вона належить – публічної чи приватної, у вигляді, описаному вище. У науковій літературі сформувався уявлення про соціальну зумовленість такої диференціації. При цьому варто уточнити, що мова йде про кримінальну юриспруденцію. Інші галузі правової науки не приділили належної уваги цьому питанню. Відтак подальший хід дослідження буде ґрунтуватися на кримінально-правових джерелах, що є достатнім для розкриття поставленої проблематики [1, с. 97].

Застосувавши вироблені теорією кримінального права підстави криміналізації корупційних правопорушень у центральних органах влади, очевидно є соціальна необхідність існування норми, яка регламентує кримінальну відповідальність за корупцію. Виявлено наявність в Україні як соціальних, так і соціально-психологічних підстав для кримінально-правової заборони корупції. Зокрема, оцінюючи характер та ступінь суспільної небезпеки злочину, передбаченого ст. 368² ККУ, як одну з підстав криміналізації корупції вчені зазначають, що він зумовлений такими факторами, зокрема: порушення відносин у сфері діяльності щодо законності підстав набуття активів у власність. Так, схильність до незаконного способу життя підвищує соціальну напругу у суспільстві та збільшує соціальну нерівність громадян; порушення відносин у сфері економіки, зокрема, відсутність прогресивних реформ у сфері економіки та нестабільність її розвитку, через наявність корупційної складової у всіх сферах суспільного життя, призводить до зменшення доходів громадян України, і як наслідок, підвищення рівня бідності. Тож, характер та ступінь суспільної небезпеки корупційних діянь є цілком достатнім для існування відповідної кримінально-правової заборони. Попри виконання законом про кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення охоронної функції, відповідна стаття КК України має яскраво виражені функції

запобігання і протидії корупційній злочинності, особливо отриманню неправомірної вигоди, у сфері діяльності центральних органів влади. Оскільки, невідворотність кримінальної відповідальності за корупцію тягне неможливість скористатися отриманими корупційним шляхом благами, а відтак, робить недоцільним вчинення корупційних злочинів. Корупційні злочини не є поодиноким, а навпаки, поширеним суспільно небезпечним явищем. Цей злочин належить до штучно латентних різновидів злочинів, що свідчить про те, що їхня поширеність набагато перевищує офіційно виявлену їх кількість. Визначаючи суть принципу конституційної адекватності приділено увагу ст. 62 Конституції України варто звернути увагу на той факт, що надання доказів щодо законності підстав набуття активів у власність, не порушує принцип презумпції невинуватості, а тому не суперечить положенням Основного Закону України. Повною мірою законодавцем враховано принцип міжнародно-правової необхідності і допустимості криміналізації щодо корупції, що свідчить на користь існування статті про корупцію у кримінальному законодавстві України [2, с. 56].

Закономірним у світлі викладеного вище є висновок, за яким найстрашнішою за своєю сутністю й найнебезпечнішою за наслідками є політична корупція, зокрема у центральних органах виконавчої влади, у яких міністри і заступники міністрів є політичними посадовцями. Вона посягає на державну владу, полягає в її узурпації з метою прийняття або недопущення прийняття певних рішень. Ухвалені в умовах політичної корупції владні рішення спрямовані на задоволення приватних (корпоративних) інтересів. Їх підґрунтям є свавілля, яке суперечить не тільки правовим законам, а й усталеним нормам соціального буття. Низькі, меркантильні, особисті інтереси окремих індивідів або їхніх груп виявляються пріоритетними над інтересами суспільними та приховуються під лозунгами «інтереси держави». В інших дослідженнях установлюється, що службові зловживання саме представників влади мають чи не найвищий ступінь суспільної небезпеки, оскільки заподіюють суттєву шкоду в усіх сферах суспільного життя, руйнують конституційні права і свободи громадян, несуть загрозу національній безпеці України, як і самим корупціонерам [1, с. 103].

Ще однією причиною корупції, а також неналежного контролю за діяльністю держорганів і організацій, є недосконалість законодавства. Законодавчі органи влади останнім часом активно видають і змінюють закони, частина з яких не отримує належного обговорення і оцінки. У зв'язку з цим в законах утворюються так звані «прогалини», а іноді і аспекти, які вступають в протиріччя з іншими раніше прийнятими законами. Бували

випадки, коли нормативно-правові акти взагалі носили двозначний характер, що звичайно ж відбивалося на їх правозастосуванні. Саме недосконалість законодавства і сприяє походженню корупції, а іноді навіть виступає перешкодою в боротьбі з цим явищем [3, с. 45].

Також корупція має своїм джерелом також конфлікт інтересів. Під конфліктом інтересів на державній службі слід розуміти ситуацію, при якій особиста зацікавленість (пряма або непряма) державного службовця впливає або може вплинути на належне виконання ним посадових (службових) обов'язків і при якій виникає або можуть виникнути протиріччя між особистою зацікавленістю державного службовця і правами і законними інтересами громадян, організацій, суспільства або держави, здатне призвести до заподіяння шкоди правам і законним інтересам громадян, організацій, суспільства або держави [3, с. 56].

Існування кримінальної відповідальності за корупцію, також відповідає принципу співмірності позитивних і негативних наслідків криміналізації. В результаті дослідження спостерігаються, хоч і не значні, однак позитивні результати існування норми, яка регламентує кримінальну відповідальність за корупцію, які переважають над тими негативними наслідками, які неминуче настають у випадку застосування відповідної статті на практиці. Крім того, існуючі у кримінальному законодавстві способи боротьби з корупційною злочинністю, не здатні повною мірою вирішити проблему поширення корупції в державі. А тому, декриміналізація такого діяння, може спричинити суттєву прогалину у законодавстві, і в можливостях держави реагувати на корупційні процеси. Визначаючи зміст принципу відсутності прогалин чи надмірної заборони, варто звернути увагу на співвідношення складу корупційного діяння з іншими суміжними злочинами, передбаченими кримінальним законом, що дає підстави стверджувати, що стаття про незаконне збагачення є самостійним елементом кримінально-правової протидії корупції в Україні, а її застосування, є необхідним для уникнення прогалин у кримінально-правовій охороні відносин у сфері публічної службової діяльності у центральних органах влади України. Однак, існує ряд системно-правових принципів криміналізації, які не повною мірою враховані законодавцем під час криміналізації відповідного діяння. Аналіз таких принципів як: визначеності та єдності термінології, повноти складу злочину, процесуальної здійснюваності переслідування, домірності санкції тяжкості кримінально караного діяння, привели до висновку, що норма, яка регламентує кримінальну відповідальність за корупційні діяння, має конструктивні недоліки, які потребують удосконалення. Зокрема, з метою уникнення неоднозначного сприйняття

під час застосування статті про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення на практиці, у зв'язку з неоднаковим визначенням суб'єкта злочину у диспозиції відповідної статті та уникнення додаткових спорів, законодавцеві необхідно удосконалити формулювання суб'єкта злочину, використовуючи єдину термінологію [2, с. 57].

Виходячи з викладеного, корупція у вищих ешелонах влади:

1) становить найвищу суспільну небезпеку з усіх типів корупції, що, відповідно, відображається в антикорупційному законодавстві у вигляді встановлення спеціального правового режиму протидії цьому виду корупції;

2) основною її рисою є те, що в результаті критично низької політичної волі протидіяти їй, що зумовлюється головним чином властивостями інституціоналізованої корупції, ефективність антикорупційних інструментів є близькою до нуля. Саме такі особливості корупції у вищих ешелонах влади потребують особливого набору компонентів спеціального правового режиму протидії їй, що включає в тому числі пропорційні обмеження конституційних прав суб'єктів відповідних корупційних правопорушень, запровадження правових засобів, які нівелюватимуть фактор політичної волі тощо, що потребує ґрунтовного дослідження [1, с. 103].

Водночас правова безграмотність громадян найчастіше грає на руку самим чиновникам. Навіть самому молодому і недосвідченому чиновнику з перших хвилин спілкування з громадянином стає зрозумілим, чи розбирається він у законодавстві чи ні. І якщо людина виявляється неосвіченою, то недобросовісні чиновники цинічно, всупереч всім правилам моралі і етики, в порушення кодексу честі і навіть присяги, можуть використовувати це в своїх корисливих цілях, ввівши громадянина в оману. Наприклад, посадова особа може попросити заявника оплатити послугу, надавши йому підроблену квитанцію, коли насправді дана послуга надається безкоштовно. Несприятлива обстановка, що сприяє розвитку у людини корупційних поглядів, може складатися у нього на роботі. Наприклад, якщо особа працює на посаду і потрапляє при цьому в колектив, де корупційні схеми є чимось буденним в повсякденній діяльності, то велика ймовірність того, що новоприбулий співробітник також буде схильний до корупційного впливу. Іноді буває так, що в корупційних схемах беруть участь абсолютно всі співробітники органу або організації аж до керівництва [3, с. 49].

У результаті комплексного аналізу соціальної обумовленості існування статті про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення дослідники зазначають, що загалом криміналізація незаконного збагачення в Україні відповідає

принципам криміналізації та є соціально обумовленою. Водночас зроблено висновок, що застосування статті про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення є неможливим без внесення змін і доповнень до регулятивного законодавства і запропоновано такі зміни [2, с. 171].

На переконання А.А. Венедіктова, соціально-правові умови корупції полягають у наступному: а) системі розподілу праці, яка утворює правопорядок, визнаний суспільством. При цьому окремі індивіди винаходять нові види соціальної практики, скажімо так, не освячені пануючою системою цінностей, і виступають у ролі критиків останньої; б) нормативній системі, яка із-за дискретності стає нездатною адекватно оцінити нові форми соціальної діяльності, знижується потенціал її превентивних заходів і санкцій, покликані протидіяти корумпованій поведінці. Це створює сприятливі умови для розвитку не тільки нових форм соціальної практики, а також для тих антисуспільних дій і зловживань, які нормативній системі вдавалось стримувати до цього часу; в) збереження попередніх норм і процедур легальної соціальної діяльності за наявності вад у функціонуванні нормативної системи в цілому створює умови для маніпулювання санкціями у відношенні конкретних видів діяльності. При цьому чиновник фактично сам собі господар. Бюрократія посилюється на усіх рівнях державного управління, готуючи ґрунт для корисливих дій. Розглядаючи свою посаду і пов'язані з нею повноваження як свою власність, чиновник присвоює делеговане йому суспільством право санкціонувати і контролювати легальні форми соціальної діяльності, і цим правом він прагне розпорядитись на свій розсуд і у своїх цілях; г) нові форми соціальної діяльності, а також антисуспільні способи збагачення, що спричиняють неконтрольоване зростання прибутків і підвищення ступеня задоволення матеріальних потреб індивідів, здатних заради досягнення визначеної мети використовувати будь-які доступні їм засоби [4, с. 48].

Висновки. Таким чином, найбільш значущі фактори соціальної зумовленості кримінально-правового регулювання протидії корупції в центральних органах влади України: бідність, жадібність, недосконалість законодавства, низький рівень освіти і правової свідомості суспільства, низькі заробітні плати, економічний стан країни, що склався, менталітет у суспільстві, традиції і звичаї, правовий нігілізм, неналежний контроль і нагляд за діяльністю центральних органів влади, комерційних та інших організацій, конфлікт інтересів, висока латентність корупційних правопорушень, низький рівень довіри громадян органам влади і правоохоронним органам. Комплексність факторів соціальної зумовленості потребує порівняльно-правових досліджень кримінально-пра-

вової протидії корупції у центральних органах влади у зарубіжних країнах, що є перспективою подальших наукових розвідок.

Література

1. Михайленко Д.Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2018. 505 с.
2. Ясінь І.М. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за законодавством України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 236 с.
3. Онуфриенко А.В. Система преступлений коррупционной направленности : дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.08. Москва, 2015. 234 с.
4. Венедіктов А. А., Венедіктова Ю. С. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*. Збірник тез доповідей V Міжнародної науковопрактичної конференції м. Харків, 31 березня 2017 року. С. 48-49.

Анотація

Богаченко С. І. Фактори соціальної зумовленості кримінально-правового регулювання протидії корупції в центральних органах влади України. – Стаття.

У статті досліджено основні напрями систематизації факторів соціальної зумовленості злочинів корупційної спрямованості у центральних органах виконавчої влади, подано характеристику даних факторів. Доведено, що найбільш значущі фактори соціальної зумовленості кримінально-правового регулювання протидії корупції в центральних органах влади України є такими, як бідність, жадібність, недосконалість законодавства, низький рівень освіти і правової свідомості суспільства, низькі заробітні плати, економічний стан країни, що склався, менталітет у суспільстві, традиції і звичаї, правовий нігілізм, неналежний контроль і нагляд за діяльністю центральних органів влади, комерційних та інших організацій, конфлікт інтересів, висока латентність корупційних правопорушень, низький рівень довіри громадян органам влади і правоохоронним органам.

Ключові слова: корупція, соціальна зумовленість, кримінально-правова протидія, кримінальна відповідальність, центральні органи влади.

Аннотация

Богаченко С. И. Факторы социальной обусловленности уголовно-правового регулирования противодействия коррупции в центральных органах власти Украины. – Статья.

В статье исследованы основные направления систематизации факторов социальной обусловленности преступлений коррупционной направленности в центральных органах исполнительной власти, дана характеристика данных факторов. Доказано, что наиболее значимые факторы социальной обусловленности уголовно-правового регулирования противодействия коррупции в центральных органах власти Украины являются такими, как бедность, жадность, несовершенство законодательства, низкий уровень образования и правового сознания общества, низкие заработные платы, экономическое положение страны, сложившийся менталитет в обществе, традиции и обычаи, правовой нигилизм, ненадлежащий контроль и надзор за деятельностью центральных органов власти, коммерческих и других организаций, конфликт интересов, высокая латентность коррупционных правонарушений, низкий уровень доверия граждан органам власти и правоохранительным органам.

Ключевые слова: коррупция, социальная обусловленность, уголовно-правовое противодействие, уголовная ответственность, центральные органы власти.

Summary

Bohachenko S. I. Factors of social conditionality of criminal law regulation against corruption in the central authorities of Ukraine. – Article.

The article examines the main directions of systematization of factors of social conditioning of corruption-related crimes in the central executive bodies, gives a description of these factors. It is proved that the most significant factors of social conditionality of criminal regulation of anti-corruption in the central authorities of Ukraine are such as poverty, greed, imperfection of legislation, low level of education and legal awareness of society, low wages, economic situation, the prevailing mentality in society, traditions and customs, legal nihilism, inadequate control and supervision over the activities of central authorities, commercial and other organizations, conflict of interest, high latency of corruption offenses, low level of public trust in government and law enforcement agencies.

Key words: corruption, social conditionality, criminal counteraction, criminal liability, central authorities.